

ՀԻՊՆՈՏԻՍՄ

ԲԺՇԿ. ՎԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ

(շարունակութիւն 1)

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՊԱՐԻՋԻ ԵՒ ՆԱՆՍԻԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ

Պրօֆ. Պիտրէ կարծէքը Հիպնոտիսմէ մասին. — Պարէզի և Նանսիի ուսմունքներէ տարբերութիւնը. — Բնութիւնը ուսումներ չի անում. — Միջանկեալ դրութիւններ կամ միջաշրջաններ. — Կիսաանզգայութիւն. — Կիսաքաղցում. — Նրա յատկանիշները:

Պրօֆ. Պիտրէ կարծէքը:

Մենք վերջացրինք Մեծ Հիպնոտիսմի պատմութիւնը ակնպէս, ինչպէս աւանդում է մեզ պրոֆեսոր Շարկօն ու նրա դպրոցը, Տեսանք, որ փորձնական, ակնինքն արւեստական Հիպնոսը երեք աստիճաններից է բաղկանում (Լեթարգիա, Կատալեպսիա և Սոնամբուլիսմ) և ծանօթացանք ալս աստիճանների լատկանիշներին: Միևնույն ժամանակ, մի որ և է հիպնոսական երևութիւն կարագրելիս, մենք ցոյց տուցինք, որ ալս լատնութիւնը նկատուում է և առօրեայ կեանքի մէջ, հիպնոսից դուրս էլ, Յաւակցաբար տեղի սղութիւնը սահմանափակեց մեր ցանկութիւնը — իւրաքանչիւր հիպնոսական երևութի կողքին դնել և համաման երևութիւն հիւանդների, հիստերիկ և միևնույն անգամ առերես առողջ անձերի կեանքից: Սակայն առաջ բերածներս էլ բաւական են արդարացնելու ակն մեծ սկզբունքը, թէ հիպնոսական երևութիւնները բոլորը նկատուում են նաև հիպնոսից դուրս: Պրօֆ. Պիտրը (Pitres), որը մօտ ժամանակներս մի

1) Տես «Մուրճ» 1891 թ. № 12: 1892 թ. № 1:

մեծ աշխատութիւն հրատարակեց հիտտերիայի և հիպնոտիսմի մասին, ասում է.

«Հիպնոսելու միջոցները անուամբ են ան, որ երևան են հանում որոշեալ նախագոյ հիւանդական նշաններ. Մի խօսքով, արդի գիտութեան համաձայն, պէտք է հիպնոսը ընդունել իբրև մի լարուցած և ժամանակաւոր հիւանդական դրութիւն, որի խիստ փոփոխական և երբեմն խիստ բարդ արտաբերութիւնները համանշտ են ան արտաբերութիւններին, որոնք նկատուում են հիտտերիայի մէջ.

Պարիզի և Նանսիի դպրոցները

Պրոֆեսոր Պլարի պախօսքերը միանգամայն բնորոշում են Պարիզի դպրոցի ուսմունքը. — Հիպնոսը ոչ ալլ ինչ է, եթէ ոչ արւեստական հիստերիա, և քանի որ հիստերիան մենք ընդունում ենք իբրև հիւանդութիւն, ուրեմն հիպնոտիսմն էլ մի արւեստական տկարութիւն է.

Ահա ան առաջին կէտը, որը բաժանում է Պարիզի դպրոցի ուսմունքը Նանսիի դպրոցի վարդապետութիւնից, որի համաձայն հիպնոտիսմը առողջ դրութիւն է.

Երկրորդ բաժանող կէտ.

Շարկոն ու նրա հետեւները ուսումնասիրել են հիպնոտիսմը բացառապէս հիտտերիկ (նեարոզալին) հիւանդների վրա և պնդում են, որ ալդ տեսակ հիւանդները միայն ընդունակ են հիպնոսելու, ան ինչ Նանսիի պրոֆեսորները կարծում են, թէ հիպնոսական երեւոյթները կարող են նկատուել և բոլորովին առողջ անձերի վրա ու պնդում են, թէ համարեա ամեն մարդ կարող է հիպնոսուել.

Մենք տեսնք, որ Պարիզի դիտնականները հիպնոսական քունը բաժանել են երեք շրջանների, — Նանսիի դպրոցը ալդպիսի բաժանումն արւեստական է համարում և ասում է, թէ ալդ երեք շրջանները երբէք չեն նկատուել Նանսիի մէջ. Այս վերջին դպրոցի կարծիքով հիպնոսի շրջանները աւելի շատ են, և լիերծն բաժանում է հիպնոսը վեց աստիճանների.

Յիշենք, որ կա մի չորրորդ կէտ էլ Նանսիի պրոֆեսորների կարծիքով ամեն ինչ հիպնոտիսմի մէջ ներշնչութիւն է առաջանում, Հիպնոսելու միջոցները (թէ մեղմ և թէ լանկարծակի) քնեցնում են ենթակային մի ալն ներշնչման միջոցով. Երբ որ ես, օրինակ, մի անձի ատկում եմ մի առարկայի վրա սենեւել իւր հակնացքը, ալդով (ասում են Նանսիեցիք) ես համոզում եմ նրան, որ եթէ նա նալի ալդ առարկային, անպատճառ կը քնի. Ուրեմն, ալս դիտնականների կարծիքով, հիպնոսելու ան բազմաթիւ միջոցները քնեցնում են ենթակային ոչ թէ լարածելով նրա տեսանելիքը, լսելիքը և ալն (տ. գլ. Ա.), ալ աղդելով հիպնոսողի ամբողջ հոգեկան աշխարի վրա, ալսնքն ներշնչման միջոցով. Ուրեմն ալս ֆիզիկական միջոցները աւելորդ են և կարող են փոխարինուել բերանացի

ներշնչման, Այս է պատճառը, որ Նանսիում գործ է ածում մի ալն «ներշնչալին միջոցը».— ենթակալին հրամարում են քնել՝ և նա քնում է: Այս թէորիայով հիպնոսողը քնում է, որովհետեւ նա համոզւած է, որ հիպնոսողը կարող է նրան քնեցնել, որ այս ինչ առարկալին նալելիս, այս ինչ ձայնը լսելիս, նա չի կարող չը քնել... Հիպնոսական բոլոր երևութները անզգալական քունը, քարացումն, քնալածութիւնը— այս բոլոր օտարոտի և բազմատեսակ երևութները ներշնչման հետեանք են:

Պարիզի դպրոցը (ինչպէս տեսանք) չի հերքում ներշնչման ազդեցութիւնը, բայց նա ալդչափ ընդարձակ չի կարծում նրա զօրութիւնը, և ճշմարիտ, որ կալ ալժմ փաստերի մի մեծ կուտակումն, որը ապացոյց է Նանսիի գիտնականների կարծիքի ծալրապետութեանը ներշնչման վերաբերութիւնով: Ցաւակցաբար այս փաստերը, սոսկ գիտնական լինելով, չեն կարող բերել ալստեղ ¹⁾:

Անն ալն գլխաւոր կէտերը, որոնք բաժանում են հիպնոտիամի երկու դպրոցները:

Ամբողջ գիտնական աշխարը հետեւում է ալս դպրոցներից մէկի կամ միւսի ուսմունքին, և ուրեմն, հիպնոտիսմի մասին մի հեղինակութիւն կարողալիս, պէտք է ալքի առաջ ունենալ, թէ որ շկոլալին է պատկանում հեղինակը, որովհետեւ ալս հանգամանքը մեծ ազդեցութիւն ունի հիպնոսական երևութների դասաւորութեան, նրանց մեկնութեան, նրանց լատկացում կարեւորութեան վրա:

Սակայն ալս տարբերութիւնները, որոնք մի քանի տարի առաջ կարծես անհաշտելի կերպով բաժանում էին երկու վարդապետութիւնները, մի անանցնելի անդունդ էին փորել նրանց մէջ, ալսօր ալնչափ ահաղին չեն թւում ալ ևս: Նորագոյն հետազօտողները աշխատում են, եթէ ոչ հաշտեցնել, դոնէ մօտեցնել հակառակ բանալիները, զտնելով, որ զանազանութիւնը երկու ուսմունքների մէջ ալնքան մեծ չէ, որքան կարծւում էր:

Գուցէ երկու կողմից էլ չափազանցութեան են հասել, գուցէ ճշմարտութիւնը երկուսի մէջ տեղնէ, գուցէ հարկէ չը հպատակել կուրօքն ալս ինչ կամ ալն ինչ գաղափարին, ալս, ճշմարտից չը հեռանալու համար, դեկալարել երկուսով էլ, ուսումնասիրել ալս երկու բանալիների բարեխիղճ հետազօտողներին էլ...

Մենք չենք հանդգնում մտնել ալն բանալուի քննութեան մէջ, որը վաղուց արդէն անդադար վարում են միմեանց դէմ Պարիզը ու Նանսին,— ոչ մեր ուժերը և ոչ ալս աշխատանքի շրջանակը մեզ թուլ կը տալին ալս—Մենք կամենում ենք միայն կանգ առնել երկու լալտնի միջալրջանների վրա:

¹⁾ Ծանկացողները կարող են կարգալ (այդ մասին դադալաբ ունենալու համար) Binet et Féré-ի «Le Magnétisme animal» գեքքը, որը Թարգմանած է և ուստեղն լեղով.— «Животный Магнетизмъ» соч. Бине и Ферэ..

Բնութիւնը ոստումներ չի անում:

Պրոֆ. Շարկոն և Ռիշէն, բաժանելով հիպնոսական քունը երեք շրջանների (ինչպէս մենք պատմեցինք) երբէք չեն պնդել, թէ անպատճառ բոլոր հիպնոսածներն էլ այս շրջանների երեւութները պիտի ներկայացնեն, Նրանց այս բաժանումն, որը արդէն դասական ածականն է կրում, նպատակ ունի աւելի հնչող կերպով դատաւորել հիպնոսի բազմաթիւ երեւութները: Եւ ճշմարիտ որ, հիպնոտիամի բոլոր բազմազուն արտապրտութիւնները ղետեղում են լեթարգիայի, կատալեպսիայի և սոնամբուլիամի մէջ: Բայց այս երեք շրջանները իրանց հարուստ լատենութիւններով, իրանց հետեղութիւնով և բնագործ դժերով նկատուած են միայն շատ սակաւ հիստերիկ, այն էլ ինչպէս ասում են, հիպնոսական կրթութիւն ստացած հիստերիկ անձերի վրա, ալիսնքն ալն անձերի, որոնք մի քանի անգամ արդէն ենթարկւել են հիպնոսի: Շարկոի պէս մեծ փորձաւոր գիտնականը, իւր աշխարհաճակ հմտութիւնով, բարեխղճութիւնով և զգուշութիւնով, երբէք չէր կարող ալգպիսի մի հակադիտական կարծիք լատնել, թէ հիպնոսի շրջանները կատարելապէս սահմանափակ են և իրարից անկախ ու իրար հետ ոչ մի լարաբերութիւն չ'ունեն: Նա ամենից լաւ գիտէ, որ բնութիւնը ոստումներ չի անում, ինչպէս ասում է լատինական առածը, և որ հիպնոսի շրջանները սահմանափակած չեն ու նրանց մէջ դադարկութիւն չկալ:

Չը պէտք է կարծել ուրեմն, թէ լեթարգիայի և կատալեպսիայի, կամ կատալեպսիայի և սոնամբուլիամի մէջ մի պատ է քաշած, կամ մի անդունդ փորած և, որ, մի շրջանից միւսը անցնելու համար, հիպնոսածը թռչում է այս պատի, կամ այս անդունդի վրայով: Ընդհակառակը, երբեմն մի շրջանից միւսն անցնելիս, հիպնոսածը կանգ է առնում կէս ճանապարհին և ալն ժամանակ ներկայացնում է մեզ առաջ և նոր շրջանների երեւութների մի խառնուրդ:

Այսպէս, լեթարգիայից կատալեպսիայի անցնելիս, հիպնոսածը կարող է մի քանի ժամանակ կանգ առնել այս երկու շրջանների մէջ, մի ոտը անդգալական քնի, միւսը քարացման մէջ, ներկայացնելով մի կողմից լեթարգիայի նշանները, միւս կողմից—քարացման երեւութները:

Այս միջանկեալ շրջանը լատնի է Կիսաանդդալնութիւն—Կիսաքարացումն անուանով:

Բացի ալ, քարացման քնից սոնամբուլիամ անցնելիս, ենթական կարող է նոյնպէս կանգ առնել կէս ճանապարհին, մի ոտը քարացման, միւսը քնալածութեան մէջ, ներկայացնելով մի կողմից առաջինի, միւս կողմից երկրորդի նշանները:

Այս երկրորդ միջանկեալ զրութիւնը լատնի է Կիսաքարացումն—Կիսաքնալածութիւն, կամ Հրապուր, կամ Թով-

չուր թիւն, կամ փոքր շիւղն ու տիւսմ անուանելով: Մենք մի քանի խօսք կ'աւանջ արտակ առաջին միջաշրջանի մասին, իսկ փոքր Հիպնոսիսը կ'աւանջ արտակ երկու քաղաքի մասին, իսկ Կատալէպսիսը մի առանձին զլուխ կը նւիրենք:

ԿԻՍԱՍՆԶԳԱՅՈՒԹԻՒՆ--ԿԻՍԱՔԱՐԱՅՈՒՄՆ (Demi-Lethargie—Demi-Catalépsie).

Մենք տեսանք (Լեթարգիա Գլ. Ա.), որ անզգական քնից քարացումի անցնելու համար, մենք բաց ենք անում ենթակալի երկու աչքերը: Եթէ մենք, փոխանակ երկու աչքերն էլ բանալու, մի աչքը միայն բանանք, հիւանդի մի կողմը միայն կը ընկնի քարացման մէջ, մինչդեռ միւսը դեռ անզգայնութեան մէջ է:

Աստէս, եթէ մենք Լեթարգիկի աջ աչքը բանանք, ձախը խուփ թողելով կը տեսնենք, որ նրա աջ կողմը միայն քարացման շրջանի նշանները կը ներկայացնի: Եթէ մենք բարձրացնենք նրա աջ ձեռքը, սա կը քարանալ և երկար պարզած կ'մնալ, ինչպէս մենք նկարագրել ենք ալի, ալն ինչ ձախ ձեռք թուլացած վալը է: Ընկնումս Ընդհակառակը, երբ հիպնոսածը քարացման մէջ է, ալսինքն. աչքերը բաց, եթէ աչքերի մէկը ծածկենք, նա կ'ընկնի կրկին անզգական քնի մէջ: Ալն ժամանակ բաց աչքի կողմը կը ներկայացնի դեռ քարացման շրջանի նշանները, իսկ փակ աչքի կողմը Լեթարգիալի երևութները:

Ահա Ռիչէի փորձերը:

«Եթէ քարացածի առջ մի լացաման, մի ջրաման և սապոն դնենք, ենթական կը սկսի լացել: Այդ ժամանակ, եթէ նրա աջ աչքը ծածկենք, աջ կողմը կ'ընկնի անզգայնութեան մէջ և աջ ձեռք թուլացած վալը կ'ընկնի, ալն ինչ ձախ ձեռք կը շարունակի լացել»:

«Եթէ մենք մի քարացածի ձեռք մի հլուռ ու թեւ տանք, նա կը սկսի զործել արագութիւնով: Հիմի եթէ մի աչքը ծածկենք, համապատասխան ձեռք կը դադարի զործելուց, ալն ինչ միւսը կը շարունակի իւր շարժումները»:

Աստիսի փորձեր արելեն ըզգամթիւ գիւնականների ձեռքով և ցոյց են տալիս, որ անզգական քնի և քարացման մէջ մի միջանկեալ դրութիւն կալ, որը ամեն իրաւունքով կարելի է ալս երկու շրջանների խաշնորդ համարել:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՓՈՔՐ ՀԻՊՆՈՏԻՄ—Petit hypnotisme

կամ

ԹՈՎԱԶՈՒԹԻՒՆ (ՀՐԱՊՈՑՐ) - Fascination Obvorozenie.

Բժիշկ Բրեմօի փորձերը — Հրապուրելու միջոցները — Ակնակցութիւն կամ հայեացքի կցորդութիւնը — Դոնտաս և Հանդէն մադ'իստիկները — Հրապուր կենդանիների մէջ — Բրեմօնի Թովչութիւնը — Թովչական երեւոյթներ (քարացման և քնալածական արտայայտութիւններ) — Սկնահարութիւն — Չարաչաքն աչքով տալը — Միջանի գէպքեր — Փոքրիկ տղան անպաշտութիւնների բացառութիւն — Փոքր Հիպնոսի անունները — Հիպնոսը բաղկանում է երեք շրջաններից և երկու միջաշրջաններից — Ներշնչականութիւնը և նրա աստիճանները — Կիսաթիւնութիւն

Բժիշկ Բրեմօի փորձերը

Թովչութեան ուսումնասիրութիւնը վերին աստիճանի հետաքրքիր է, որովհետեւ նա մի նոր աշխարհ է բանում մեր առաջ Ազգ պատճառով այս դիւրի վրա դարձնում ենք ընթերցողի բոլոր ուշադրութիւնը

1883-ին ծովալին բժիշկ Բրեմօն (Bremaud) Պարիզի հոգեբանական ընկերութեանն արած զեկուցման մէջ լատնում է, որ նրան լաջողել է առողջ և բիտասարդ զին երիտ զոյն մի նոր հիպնոսական դրութեան մէջ, որը մօտենում է նոյնպիսի քարացմանը, որչափ և քնալածութեանը ու այս երկու շրջանների մէջ մի միջանկեալ դիրք է բռնում

Այս միջանկեալ շրջանում հիպնոսածը մի ոտը դրած ունի քարացման, մյուսը քնալածութեան մէջ և ուրեմն մի կողմից ներկայացնում է քարացման նշանները, մյուս կողմից քնալածութեան արտապատկերիւնները

Փորձերն արած էին Բրեմսի ծովալին ուսումնարանում երկուստարդ բժիշկների, ուսանողների, զինւորների, սպաների վրա Պարիզում մի նիստի մէջ Բրեմօն կարողացաւ բազմաթիւ անձերի աչք դրութեան մէջ գցել և ապով գիտնական աշխարհի ուշքը մի շարք նոր և զարմանալի երեւոյթների վրա դարձրելը

Այս նոր հիպնոսական դրութիւնը բժ. Բրեմօն կնքեց Fascination անունով, որը մենք կը թարգմանենք Հրապուր կամ Թովչութիւն բառերով (պարսկերէն լատնի ուղղւած)

Հրապուրելու միջոցները — Ակնակցորդութիւն

Հրապուրելու ամենալաւ միջոցն է, «արագ, անսպասելի կերպով նախ և նիստի աչքերի մէջ, հրամայելով նրանք սեռել իւր հալացքը ձերի վրա»

«Հետեանք հալահալել, ասում է Բրեմօն Պէմքը կարմրումէ, աչքերը բաց են, բիրբրը լաջնադայ — ալուստեւ նրա հալացքը միտած է ձեր աչքերին, նա ետնուում եմ դնում, պր. Շ-ը հետևում է ինձ աչքերը բացած»

գծագրութիւնը անշարժ, դէմքը քարացած: Կարծես նրա ուղեղում մի միտք է միայն մնացել՝ չկորցնել աչքերիս բիրերի փալլը...:

Աչքի սևեռումն, ճշմարիտ որ, մի զարմանալի երևոյթ է: Եթէ հրապուրողը աչքերը զետիճ քցի, հրապուրածը կ'իզանալ և կ'շարունակի ներքնից նայել նրա բիրերին: Եթէ հրապուրողը շուռ գալ՝ հմայածնէլ շուռ կը գալ, եթէ առաջինը ձեռները դնի աչքերին, սա ուժով կը պոկի ալդ ձեռները երեսից, որ չ'կորցնի իրան թովող աչքերը:

«Թօսեցէք նրա (թովածի) հետ, ասումէ Բրեմօն, նա չի պատասխանիլ, անպատեցէք նրան, նրա գէմքի վրա ոչ մի թել չի կնճռւիլ, հարածնցէք նրան,—նա ցաւ չի զգալ»: «Անկալն ենթական հասկանումէ իւր դրութիւնը, անկացնում է Կիւլլերը, նա լիշում է իւր շուրջը կատարած բաները և զարթնելիս կ'ստամի իւր բոլոր զգայածը»:

Այս զարմանալի երևոյթը լատինի է Ակն ա կ ց ու թ իւ ն կամ Հ ա չ ե ա ց թ ի կ ց ու թ իւ ն անունով (Prise du Regard)

Դոնատօն և Հանգենը:

Հալեացքի կցորդութեան ամենազարմանալի փորձերը տեսել եմ ես արտասահմանում, երբ հրապարակական մագնիսումն դեռ արգելւած չէր: Ըստ տեսել եմ Դոնատօն և Հանգենին, ալս աշխարհուշակ մագնիսողներին կամ հիպնոսողներին, որոնք թատրոնական բեմի վրա, բազմամարդ հասարակութեան առաջ, զարմանալի հնչողութիւնով թովում էին ցանկացողներին: Երկուսն էլ ընտրում էին երիտասարդներին, որովհետեւ կանանց և ծերերի վրա թովութիւնը շատ դժարէ լսլողւում:

Դոնատօն (Donato) մի սիրունանտես սև մաղբրով ու սև խոշոր աչքերով բեղգիացի է: Նա հրաւիրում էր հանդիսականների միջից ցանկացողներին, կարգով կանգնեցում էր նրանց բեմի վրա, չետոյ մօտենալով ամեն մէկին դնում էր իւր ձեռները նրա ձեռների մէջ, մի քանի րոպէ սեղմնէր տալիս և լանկարծ անպասկելի կերպով համարեա կայցնում է երեսը հիպնոսողի երեսին, հրամայելով նայել ուղիղ իւր աչքերի մէջ: Յետոյ լետէր գնում, պտուղներ էր անում, կռանում, վազում, միշտ ենթակալի աչքերին նայելով, և երիտասարդը հետևում էր իւր թովչին, չ'կարողանալով պոկել իւր հալեացքը նրա հալեացքից:—Կարծես մի երկաթէ շուղ անցնէր երկուսի աչքերի միջով... Եւ հմայողը անկարողէր լինում ազատել իւր հմայածից, որը կապիկի նման հետևում էր նրա շարժումներին, քալում, էր նրա հետ նստում, պտուղում և այլն: Դոնատօն ալս, ձանձրացնող բարեկամից ազատելու համար, ձեռով ծածկում էր իւր աչքերը, որ հմայածի հալեացքը սևեռւի ալդ ձեռի վրա և լանկարծ ձեռը բարձրացնում էր վեր և պարզում էր դէպի առաստաղը: Այն ժամանակ ենթակալի աչքերնէլ, պոկելով հրապուրողի հալեացքից, սևեռւում էր առաստաղին և թովածը մնում էր անշարժ, գլուխը բարձրացրած, աչքերը մի կէտի լուծած, անզգալ արձանի նման...

Զարմանալի է հալեացքների կցորդութեան ոլժը, Դոնատօն թատրո-

նում թույլում էր ցանկացողներին բեմի վրա, զանազան փորձեր էր անում, ևստու ուշքի էր բերում նրանց, երեսներին փչելով, և ուղարկում էր իրանց տեղերը: Մի քիչ ևստու, նա մտնում էր բեմի ընթացին, խոշոր բանում էր աչքերը և ուզեին ձայնով դուռում էր. «եկէք!», զգուշացնելով լուծանքում և զալերէում նստողներին, որ չնայեն իրան: Այն ժամանակ երիտասարդները խելագարների նման վերէին թռչում իրանց աթոռների վրայից և, աչքերն դէպի իրանց հրապուրողը լաւած, զարմանալի արագութիւնով թռչում էին հանդիսականների զլիւնների վրայով, կատաղած վագրերի նման գցում էին իրանց բեմի վրա, աչքերը Դոնատի աչքերին սեւեռած, մինչև որ ալս վերջինը, արդէն լալտնի ձևով, չէր գարձնում նրանց հակացքը դէպի առաստաղը.....

Հանգենը (Hansen) աւելի խիստ ձեռք է դրած դնում, Նա Նիհար դեղնած երիտասարդներ է ընտրում, պտտում է նրանց արագութիւնով, մինչև որ լողնեն, ևստու լանկարծ ծռում է նրանց մէջքը և սեւեռում է աչքերը...

Սակայն հրապուրանքի ալս միջոցները բաւականին զոհնիկ և ցաւեցնող միջոցներ են, ինչպէս ասում է բժ. լազամը:

Լիւլիսը գործ է ածում միևնույն նպատակով իւր հնարած «պտտուող հալէլին»: Ննթակալի հակացքը հարածւում է միշտ պտտուող հալէլիից նետած լոկից և սեւեռած է մեռում:

Հրապուր է կենդանիների մէջ:

Այս երկու միջոցներն էլ գուցէ ամենահին ժամանակներում լալտնի էին մարդկանց, որոնք գործ էին ածում հակացքի սեւեռումն զազաններին սանձելու համար, իսկ որսորդները ալսոր ևս փալլուն ապակիներ են կախում ծառերից թռչուններ հմայելու, որոնք մի առանձին ձգտողութիւն են զգում դէպի ապակիի փալլը և մեռում են քարացած նրա դէմ:

Յալտնի է, որ «զազաններ սանձողները» աչքերի կցորդութիւնով են հրապուրում առիւծներին, վագրերին, օձերին, որոնց վանդակն են մտնում և որոնց թովելով անմիաս են դարձնում: Ամեն մարդ կարող է առիւծին սանձել, եթէ չը կտրի իւր հակացքը զազանի հակացքից, եթէ չը վախի և համոզած լինի, որ կարող է թովել նրան:

Բալց ալս դեռ բոլորը չէ:

Յալտնի է, որ կենդանիներն էլ ընդունակ են իրար թովելու: Օձի թովական ազդեցութիւնը գորտի և մկան վրա, գիշակեր թռչուններինը (ձկանկուլ) ձկների վրա լալտնի են ամենին: Այս թռչունները վերէից հիպնոսում են ջրի մէջ ձկներին, որոնք հրապուրած անշարժանում են և ընկնում իւր թնամու ձեռը: Նոյնպէս մուկը քարամուտ է կատի հակացքից և զոհ դնում, նոյնպէս և կաքաւը թովում է շան աչքերից:

Բժիշկ Բրեմսն իւր ենթականերին մը գործ է կատարել տալիս և գործողութեան միջոցին հրապուրի մէջ է գցում նրանց:

«Ես խնդրում եմ Ս-ին, ասում է նա, ուժով իւր բուռը սեղմել և ուսիս որքան կարող է ուժգին հարած տալ: Երբ չեմ նայում, նա խփում է ինձ պինպիսի մի ուժով, որը պատլու է բերում նրա մկանների զորութեանը, բայց երբ լանկարծ նայում եմ նրա աչքերի մէջ, նրա ձեռքը քարանում է և անշարժ մնում է օդի մէջ...

«Ես խնդրում եմ Մ. Զ-ին հաշիւ բարձր ձալնով. մէկ... երկու... երեք... և այլն: Համբելու միջոցին ևս շատ մօտ սենում եմ հակացքս նրա աչքերի մէջ: Խեղոյն նա սկսում է տատանել, փոփ լուծում է հրապուրած, որովհետեւ նրա ծնօտները և լեզուն քարանում են:

«Մ. Զ-ին խնդրում եմ գետնից թաշկինակը վերցնել: Նա կռանում է, թաշկինակը բարձրացնելիս նայում է աչքերիս, ու իսկոյն, ձեռները և մէջքը քարացած, մնում է անշարժ այս անշարմար (կուացած) դրութեան մէջ:

Դո՛նատօն աւելի ևս զարմանալի փորձեր էր անում: Հանդիսականներից հրաւիրած երիտասարդներին հրապուրելուց լետով, նա սրանց քարացման մէջ էր դրում, աչքները առաստաղին բևեռած: Բնտով ներշնչում էր նրանց իրանց սովորական երգերը երգել, ու երբ հրապուրածը մի քիչ երգում էր, Դո՛նատօն արագ մօտենում էր նրան ու ձեռք զանակի պէս անց էր կացնում նրա բերանի դէմ և խօսքերը կիսից կտրում:—Ենթական լսկոյն լուծում էր: Իսկ երբ նա մի քիչ լետով հրամայում էր շարունակել, թովաձը շարունակում էր երգել կիսատ բառի մնացած մասից:

Առհասարակ թուլութիւնը ուսումնասիրելիս մինք պատահում ենք երկու կարգ երևութիւնների, որոնցից մէկը քարացման շրջանին է պատկանում, իսկ միւսը քնալածութեան:

Քարացման երևութիւնն է՝

Լաշու կատարեալ անզգայութիւն: Մենք կարող ենք ծակել, ալրել նրա կաշին,—հրապուրածը ոչինչ չի զգալ: Միւս լատկանիչը—անզամեների քարացումն է, որի մասին խօսել ենք:

Մի հմալածի, Մ. Ս-ին Բրեմօն ամեն տեսակ նմանողական շարժումներ էր անել տալիս:

«Ես ծիծաղում եմ, ասում է այս բժիշկը, նա էլ է ծիծաղում, ևս բարձրացնում եմ ձեռս, նա միկնոյն է անում: Ես թռչկոտում եմ, կնճում եմ զէմքս,—նա օրինակում է իմ բոլոր շարժումները: Ես խօսում եմ, Մ. Ս-ը կրկնում է խօսքերս, ձայնս օրինակելով: Միևնոյն արտասանութեան հնչտութիւնով նա օրինակում է և օտար. գերմաներէն, անգլիերէն, սպաներէն, ռուսերէն և չինարէն ֆրազներու:

Առհասարակ ալտեղ կարող ենք կրկնել ինչ որ ասել ենք նմանողութեան կամ կապիկութեան մասին քարացման շրջանում:

Բայց այս բոլորը գոհիկ երևութիւններ են:

Արթււն կեանքի մէջ մենք համարեա ամեն քալլափոխում ենթարկում

ենք նմանողութեան կամ օրինակման (подражание) օրէնքի ազդեցութեանը:

Այս ազդեցութիւնը աշխարհ մեծ է և աշխարհ կարևոր, որ մենք նրան առանձնապէս պիտի ուսումնասիրենք լողածին երկրորդ մասում: Աւալժմ կ'ստեմ միայն, որ քաղաքակրթութեան, տարազի, կենցաղավարութեան ձևի, վերջապէս, դաղափարներն տարածելը, մի հասարակութիւնից միւսն անցնելը, նմանողական օրէնքով է կատարուում:

Քննածական և բնութիւնը:

«Բնութեան լատուկ երեւթները հետեւալներն են, ասում է Լիւլիսը.— թուածները լսում են, պատասխանում են հարցերին,— նրանց ձայնը փոխած է,— նրանք չը գիտեն, թէ որ տեղ են,— Կաճախ իրանց հետ խօսողին չեն ճանաչում,— քնալածի նման գիւրահաւատ են և ամեն լսած բանի հաւատում են և ուրեմն ընդունակ են հնչութիւնով ներշնչւելու: Հաղապիտ ճշտութիւնով կատարում են նրանք ներշնչումն թէ իսկոյն և թէ մի ժամանակից լետու: Այս տեսակէտից հրապուրածները միևնաձէ կերպով են վարւում, ինչ որ մեծ հիպնոսի մէջ գտնուողները:

Եւ ճշմարիտ, որ հրապուրածին մենք կարող ենք նոյնպիսի ներշնչումներ անել, ինչոր քնալածին:

Դոնտոն իւր ենթականերին գետնախնձորը տանձի տեղ էր կերցնում, լուծողական ձէթը Բորդօի գինու տեղ խմացնում, կամ շոք ու ցուրտ էր զգալ տալիս իւր հրապուրածներին, և մի խօսքով կրկնում էր համարեա աշխարհի փորձերը, որոնց մենք ուսումնասիրեցինք քնալածութեան մէջ:

Ապապէս, կարելի նրանց առաջ պատրանքներ և ցնորքներ, լարուցանել շարժողական և գործողութիւնների ներշնչումներ անել: Միայն ապա ներշնչումները չը պէտք է բարդ լինեն:

Բրեմօն կարողացել է հրապուրածի մէջ մինչև անգամ անձնատրութեան փոխիտումն լարուցանել:

— Ինչպէս է ձեր անունը, հարցնում է նա ենթակալին:

— Ժ., պատասխանում է նա:

— Ո՛չ, պարոն, դուք սուտ էք ասում, ձեր անունը Բերտրան է:

Այն ժամանակ նրա աչքերը արնակալում են և բեռւում են հրապուրողի վրա, բիրերը լալնացած, դէմքը կարմրատակած... լետու կամաց-կամաց, մինչդեռ Բրեմօն կրկնում է համոզիչ կերպով Բերտրան անունը, ենթական մէկ մէկ կորցնում է իւր անւան վանկերը և նրանց տեղը իւր նոր անւան վանկերն է դնում:

Ապապէս, հրապուրալին կամ թուլական երեւթները մի խառնուրդ են քայալման և քնալածութեան արտապատութիւնների:

Այս հիման վրա հրապուրը մենք, շատերի հետ, ընդունում ենք իբրև մի միջանկիալ դրութիւն, որը իրաւացի կերպով կարելի է անւանել:

Կիսաքարացումն—Կիսաքնաթուփին (Etat Catalepto—Sombulique)

Այս միջաշրջանի մէջ նկատւած ամենանշանաւոր երևութեանց մէկն է հալեացքի կցորդութիւնը կամ ակնակցութիւնը, որից լառաջանում է աչքերի սնեւումն և ամբողջ մարմնի ժամանակաւոր քարացումն:

Այս երևութիւն, որը Բրեմսն և ուրիշները փորձնական կերպով լարուցեցին, մի առօրեայ երևութ է բնական դրութեան մէջ: Ամենքին չափնի է, որ երբ մարդու տեսանելիքը անսպասելի կերպով լարածւում է մի պատկերից, երբ մարդու աչքի առաջ մի սարսափելի գէպ է պատահում, կամ երբ մի վտանգ սպառնացող բան է երևում,—այդ անձն, ինչպէս ասում են, չլկում սառչում է, իրան կորցնում է, ուրիշ խօսքերով՝ ընկնում է բոստական թովչութեան մէջ: Երբեմն քնի մէջ զազաններ են լարծակւում մեզ վրա և մենք չենք կարողանում փախչել, կարծես զմեռած լինենք:

Արթնութեան մէջ էլ մենք համարեա իւրաքանչիւր քալախոխին ենթարկւում ենք մի որ է զոյգ հրապուրիչ աչքերի աղղկցութեան: Ձեր հալեացքը «կցորդւում է» այդ գեղեցիկ կնոջ աչքերին, և դուք մի բոստ սառչում—էք քարանում, երբեմն կանգ առնում ու մինչև անգամ ետ դառնում, որ չը կորցնէք ճրա հալեացքը: Այս է պատճառը և ալն օտարտի երևութին, որ եթէ, երբ դուք արդէն անցել էք այդ կնոջ (կամ տղամարդու) առաջով և հակառակ կողմը հեռացել, ետ դառնաք, որ մէկէլ նայէք ճրան, կ'տեսնէք, որ նա էլ է շուռ եկել, ու ձեր հալեացքները կրկին կը պատահեն իրար:

Կան մարդիկ, որոնք չիօթւում են, չլկւում իրանց գործողութիւնների մէջ, երբ գիտեն, որ մէկը ուշադրութիւնով նայում է նրանց: Եւ ճանաչում եմ շատ պիանիստների, որոնք չեն կարող ածել, եթէ մէկը նրանց մօտ կանգնած լինի: Շատ գիտնականներ չեն կարող խօսել հասարակութեան առաջ և ալն:

Աշխատանքիս երկրորդ մասում կը տեսնենք, որ այս հալեացքի կցորդութեան ուժով լաջողակ է երեխաներ և կանաչք լախտակել:

Ժողովրդի մէջ հաւատումն կա, իրը թէ կան մարդիք որոնք չար աչք ունեն և կարող են մէկին (կամ մարդու կամ անասունի) աչքով տալ:

Բաց առնելով չափազանցութիւնները, որոնցով միշտ լինէ ժողովրդի փորձնական դիտողութիւնները, ալն հիմնական նկատողութիւնը, թէ աչքով տալ հնաւոր է, կարող է ճիշտ լինել և ահա ինչպէս:

«Չար աչքի» վնասակարութեան զազախարը կազմել է երևի ալն իրողութիւնից, որ մի քանի աչքեր, ինչպէս սև, խոշոր, փալլուն աչքերը, աւելի հեշտ են շլացնում կամ հրապուրում մեզ, քան թէ մանր, անդուխ, անարտապատիչ հալեացքը:

կապույտ խոշոր աչքերը գուցէ աւելի գրաւիչ են, քան թէ ուրիշ գոյնաւորները:

Այս կապույտ կամ սև մեծ աչքանի մի անձն փողոցով անցնելիս կարող է հրապուրել մէջ քցել պատահողներից շատերին: Սրանց հակացքները սենեում են միմեանց, հրապուրածը լափշտակելով հրապուրիչ աչքերով, ալ կա չի նալում իւր շուրջը, չի նկատում սպառնացող վտանգը, որովհետև այս բույլիս նրա ամբողջ հոգեկան ուժը կենտրոնացած է հակացքում: Սև աչք լափշտակման, այս հրապուրի մէջ, նա գիպչում է անցորդներին, փողոցի պատերին ու ծառերին, կամ ոտը սալթաքում, է վալը է ընկնում, կամ փոսի մէջ գլորւում կամ կառքերի տակ:...

Ամբոխը կ'ասի.—ալդ մարդը աչքով տեսց:

Մի ուրիշ օրինակ.

Այս միևնույն մարդը պատահում է մի կնոջ, որը մի երեխայ ունի գրկին: Չար աչքը մօտենում է, գրկում է երեխային, «անխ, ինչ սիրուն երեխայ է, ինչ չաղ է»-ասում է նա և հեռանում: Նախապաշարած մօր սիրտը վախ է ընկնում, չար աչքը գովեց նրա երեխային, ուրեմն սրան մի վրանդ է սպառնում, ու խեղճ կնոջ աչքերը զուած են մնում ալդ անձի վրա, նա հրապուրի մէջ է ընկնում, ալիքնք՝ կորցնում է իրան ու տեղնուտեղը քարանձամբ: Այն ժամանակ ալդ շլկած մօր թեւերը ու ոտերը թուլանում են և, եթէ հրապուրը մեծ է, նա կամ ինքն է վալը ընկնում, կամ երեխային վալը քցում, կամ մի առարկայի խիում նրան և ալն:

Սև ալդ մալըր կ'անիծի չար աչքը:

Մի երրորդ դէպք:

Ալդ չարագուշակ մարդը ճանապարհին պատահում է մի սալի երկու եղ լծած, կամ մի ձի լծած կառքի: Ալդ եղը կամ ալդ ձին նրան դուր են գալիս, նա նալում է կենդանիներին: Հրապուրած կենդանիները, հակացքի կցորդութեան պատճառով, սալթաքում են, վալը ընկնում, վնասւում, կամ կառքը, սալը փախցնում, ջարդուխուր անում:

Բաւական է, որ մի երկու ալալիսի դէպքերի պատճառ լինի մի անձն, որ «վատ աչքի» տիտղոսին արժանանալ: Այն ժամանակ բոլորը նրա վրա խեթ աչքով կ'սկսեն նալել: Սա հասարակութեան վնասակար անդամ կը դառնալ և ալնուհետև ալն բոլորը, ինչ որ նա կարող է աչքով տալ, թագցրած է նրա չար աչքերից:

Եւրոպայումն էլ շատ տեղեր, մանաւանդ Իտալիայում, հաւատում են այս վատ աչքերին, որոնց jettatores անուն են տալիս:

Փոքր Հիպնոսի անուանները:

Վերջացնելով հրապուրի (fascination) ուսումնասիրութիւնը, մենք, ընթերցողի լարմարութեան համար, ուղում ենք առաջ բերել այն դանադան անուանները, որոնք տրւում են այս հիպնոսական գրութեանը:

Ահա ադ անոնները, որոնց նշանակութիւնը մի է ¹⁾։
 Փոքր Հիպնոտիսմ.—Petit Hypnotisme—Малый Гипнозъ.
 Թռվչութիւն.—Fascination—Обворожение.
 Հալեացքի կցորդութիւն կամ Ակնալցութիւն.—
 Prise du regard—Сопление глазъ.

Հրապուր (Հրապուրանք).—Charme—Очарование.
 Կիսաքարացումն—կիսաքնալածութիւն.—Etat catalepto-
 lo—somnambulique—Каталепто-сомнамбулическое состояние.

Ընդհանրապէս հեղինակները համարեա անխոր զործ են ածում այս բոլոր անոններն էլ։ Պարիզի դոկտերը լաճախ դործ են ածում փոքր Հիպնոտիսմ անոնը, հակադրելով այս դոկտերին Մեծ Հիպնոտիսմին, իւր դասական երեք շրջաններով։

Այն միջաշրջանները, որոնց նկարագրեցինք «Կիսաանդգագութիւն-Կիսաքարացումն և Կիսաքարացումն—Կիսաքնալածութիւն» անոններով, դասական հիպնոսի երեք աստիճաններէ վրա երկու աստիճաններ էլ են աւելացնում։ Ուրեմն ընդամենը կ'ունենանք հինգ աստիճան, որոնք են.

- 1) Անդգագական քուն (Լեթարգիա),
- 2) Կիսաանդգագութիւն—կիսաքարացումն (Լեթարգո-կատալեպսիա),
- 3) Քարացումն կամ Արձանացումն (Կատալեպսիա),
- 4) Կիսաքարացումն—կիսաքնալածութիւն կամ Թռվչութիւն, կամ Հրապուր, կամ Փոքր Հիպնոտիսմ (Կատալեպսո-Սոնամբուլիսմ),
- 5) Քնալածութիւն (Սոնամբուլիսմ)։

2-րդ և 4-րդը մենք կարծութեան համար կ'անւանենք. առաջին և երկրորդ միջաշրջաններ։

Ապազէս, հիպնոսը վերջ ի վերջոյ Պարիզի գիտնականներն էլ բաժանում են հինգ շրջանների և այս հանգամանքը անտարակոյս մօտեցնում է դոնէ այս կէտով Պարիզի ուսմունքը Նանսիի ուսմունքին, որովհետեւ այս վերջինը միշտ բողոքել է պարիզեցիների երեք շրջանների դէմ։

Ներշնչականութիւն և նրա աստիճանները—կիսարթնութիւն։

Մենք տեսնք, որ հիպնոսածի ներշնչելու ընդունակութեանը, կամ մի խօսքով. ներշնչականութեան աստիճանը կախած է հիպնոսական քնի աստիճանից։ Մի աստիճանում ներշնչականութիւնը (suggestibilité, внушаемость) մեծ է, (ալիքքն. հնչողութիւնով են ընդունում և իրագործում մեր տաճ ներշնչումները), միտում նա թող է։

¹⁾ Մեր լեզուում մի շարք բառեր կան, որոնք անխոր զործ են ածում ֆրանսիական charmer և առս. обворожить բառերէ տեղի երկար որոնելուց յետոյ, մենք ընտրեցինք Թռվչութիւն (обворожение) և Հրապուր (очарование) բառերը։

Աւելի ճիշդ ասելով.

Քանի հիպնոսական նիւնջը խոր է, աչքան ներշնչականութիւնը թոյլ է, և ընդհանրապէս.

Քանի աչք նիւնջը թեթեւ է, աչքան ներշնչականութիւնը մեծ է:

Այն խոսքով.

Ներշնչականութիւնը աճում է հիպնոսի սանդղակատի ներքինից վերև:

Անդդաչական քուն—ներշնչականութիւնը զրո:

Առաջին միջնաշրջան—քարացման մի քանի ներշնչումներ.

Քարացում—նմանողական ներշնչումներ միայն (նմանողութիւն և կապկոթութիւն), բառացի ներշնչում զեռ չը կալ:

Հրապուր կամ Թափշտէութիւն—նմանողական և բառացի թեթեւ ներշնչումներ:

Քնալածութիւն—ներշնչականութեան վերին աստիճան, բառացի ամեն ներշնչումներ:

Ուրեմն ամենանշանատը չրջանները ներշնչման վերաբերութիւնով են՝ փոքր Հիպնոս կամ Հրապուրը և Քնալածութիւնը:

Բայց աղ զեռ բոլորը չէ:

Մենք տեսանք, որ անդդաչութիւնից քարացումն, կամ քարացումից քնալածութեան անցնելիս, հիպնոսածը ընկնում է միջանկեալ չրջանների մէջ—մի հանգամանք որը հաստատում է, թէ ալ չրջանների մէջ դատարկութիւն չը կալ:

Քնալածութիւնից արթնութեան անցնելիս, էլ հիպնոսածը ուսումներ չի անում: Այս փոփոխումն էլ առանց ցնցումների է կատարում, ինչպէս տալիսկալ չրջանների փոփոխումն, և հաւանական է, որ ենթական կարող է մինչև արթնանալը միջանկեալ դրութիւնների մէջ ընկնել:

Այս նոր միջաշրջանը, ընկնելով քնալածութեան և արթնութեան մէջ, կը կրի մի կողմից քնալածութեան շատկանիշները, միւս կողմից արթնութեան նշանները և նրա մէջ գտնուող մի ոտով կանգնած կը լինի քնալածութեան, միւսով արթնութեան մէջ:

Եւ ալ միջանկեալ դրութիւնները իրօք դրութիւն ունին և գուցէ բազմաթիւ են, թէև առանձնապէս նկարագրւած չեն:

Սակայն բազմաթիւ փորձերից կարելի է հետեւեցնել, որ աղալիսի միջանկեալ դրութիւններ արդէն նկատած են և նկարագրւած, և մենք այսօր իրաւունք ունենք քնալածութեան և արթնութեան մէջ մի նոր միջաշրջան տեսնել—միջաշրջան, որի մէջ քնալածը կը ներկայացնի քնալածական և արթնութեան ներկայութեան մի խառնուրդ և որին մենք

6) Կիսարթնութիւն անունը կը տանք:

Այս նոր միջաշրջանը հիպնոսական սանդղակատի վեցերորդ ոտը կը լինի:

կիսարթնութեան ուսումնասիրութիւնը անհրաժեշտ է, որովհետեւ, երեւի նրա մէջ է կատարւում այն դրեթէ անհաւատալի երևութիւն, որը հեղինակները նկարագրում են «ներշնչումն արթնութեան մէջ» վերնագրով։ Սակայն հեղինակներին հետեւելով մենք կը պահպանենք այս վերնագիրը և այս ներշնչումն առանձին կը նկարագրենք։

Ներշնչումն արթնութեան մէջ — Suggestion à l'état de veille —
Внушение на яву.

Երեւոյ տեսակ ներշնչումները կատարւում են կիսարթնութեան մէջ. — Հաստատութիւններ. — Բերնհայմի փորձերը. — Ներշնչումներ։

Մինչև այժմ նկարագրած ներշնչումները թելադրւում էին հիպնոսական քնի մէջ (կամ հրապուրի, կամ քնալածութեան) և իրադրութեամբ էին կամ դարձեալ քնի մէջ, կամ արթնանալուց լիակալ, մի որոշեալ ժամանակ։ Այժմ մենք գործ կ'ունենանք այնպիսի ներշնչումների հետ, որոնք անւում են և կատարւում արթնութեան մէջ։

Մեր կարծիքով այն փաստերը, որոնց առաջ են բերում հեղինակները հաստատելու համար, թէ բոլորովին արթուն մարդն էլ կարող է ներշնչման ենթարկւել, բաւականին համոզիչ չեն։ Ընդհակառակը բոլոր նկատումները (наблюде́ние) ապացուցում են, որ ներշնչումն ընդունւում և կատարւում է միշտ քնի մէջ, միայն այս քուճը այնքան թեթեւ կարող է լինել, որ կարող է խառնւել արթնութեան հետ։

Համարեա բոլոր հեղինակաւոր հիպնոսագէտների կարծիքով, այս տեսակ ներշնչման փորձերը շատ հազիւ են լաջողւում այնպիսիների վրա, որոնք երբէք չեն հիպնոսւած։ Ընդհանրապէս նրանք են ընդունակ արթնութեան մէջ ներշնչումներ ընդունելու, որոնք արդէն մի քանի անգամ ենթարկւած են եղել հիպնոսական փորձերի, կամ որոնք մի նեւարդակին հիւանդութիւն ունեն, ինչպէս՝ հեստերիա, ընկճաւորութիւն և այլն։

Նոյն հեղինակները մեզ հաւատացնում են, որ հիպնոսիումի փորձերը աւելի ջղալին, աւելի դիւրագրգիռ են դարձնում ենթականերին և քանի շատ են կրկնւում այդ փորձերը, այնքան սաստկանում է նրանց հիպնոսականութիւնը և ներշնչականութիւնը։ Եւ ենթական վերջը հասնում է այն աստիճան դիւրագրգիռման, որ բաւական է լինում նրան ասել. «քնիր», կամ մի մատը ցոլց տալ, որ հիպնոսւի։

Մինչդեռ դրութեանն են հասնում և հիստերիկները ու ընկճաւորները։ Ուրեմն ամեն իրաւունքով կարող ենք պնդել, որ այժմ նկարագրելի ներշնչումներն ընդունելու և նրանց հետեւելու համար ենթական արթուն չի մնում, այլ ընկնում է մի որ և է կիսաքնակին դրութեան մէջ, և այդպէս միայն կորցնում է այն արգելաւանդը, որի մասին մենք խօսել ենք։

Նախնիքիք, որոնք առաջինն են ուսումնասիրել «ներշնչումն արթնութեան մէջ», իրանք հաւատացնում են, որ քնածութիւնը կարելի է երկուսի բաժանել, խոր և թեթեւ քնածութիւնն էր իսկ առաջ բերած փաստերից կարելի է եզրակացնել, որ քնածական դրութիւնները շատ են և որ ամենախոր քնածութիւնից մինչև արթնութիւնը միշտ միջանկեալ դրութիւններ կան:

Հաւանական է ուրեմն, կրկնում ենք, որ այս ներշնչական երեւոյթները կատարւում են այս միջաշնչանքներից մէկի մէջ և անլի իրաւացի կը լինէր այս տեսակ ներշնչումն անւանել:

Ներշնչումն կիսարթնութեան մէջ:

Բերնհայմի փորձերը.—Ներշնչումներ Բերնհայմը, որի անունը սերտ կապած է ներշնչման հարցի հետ, 1883 թիւն Բուանում հաւաքած գիտնական ժողովին մի ղեկուցում է անում, որի մէջ գիտնականների ուշը դարձնում է այն զարմանալի փաստի վրա, թէ կան անձեր, որոնք արթուն միջոցներն էլ ընդունակ են ներշնչումներ ընդունել և կատարել Դիւմոնպայիէն, Շարլ Բիշէ, Բոտտէլը՝ Բրեմոն և ուրիշները հաստատեցին Բերնհայմի փորձերը:

«Ահա, օրինակ. X-ը, իմ հիւանդներից մէկը, որը ընտելացած է հիպնոսին, ասում է Բերնհայմը, և որը ընկնում է թեթեւ քնածութեան մէջ. Առանց քնեցնելու, ես նրան ասում եմ չանկաթ (à brûle-pourpoint). «խիեցէք ձեր ձեռք, ալ ևս չէք կարող բանալ»: Նա ձեռք խփում է և իզուր ճիգ է թափում բանալ. Սա պարզել եմ տալիս նրա թեք, ձեռք բաց, անում և ասում եմ.—«դուք չէք կարող խփել ձեր ձեռք»: Նա շատ աշխատում էիս փել, բայց անկարող է:

«Սա ասում եմ.—«Պտտէք ձեր ձեռքերը, դուք չէք կարող կանգնեցնել»,—նա անդադար պտտում է ձեռքերը մէկը միւսի ետեից. Սա անկացնում եմ.—«Ձեր բոլոր ճիգը դրած դէք կանգնեցնելու, եթէ կարող էք», նա սաստիկ աշխատում է, որ գոնէ ձեռքերը իրար կպցնի և աղպիսով կանգնացնի. բայց ի զուր. Սա ինքս բռնում եմ մի թեք, միւսը շարունակում է պտտել դալ, ու հէնց որ բաց եմ թողնում—կրկին պտտում է:

«Ձգացողական ներշնչումներ էլ կարելի է կատարել տալ: իմ սոնամբուլներից մէկին բաւական է, որ ասեմ. «Ձեր ձախ կողմը անդգալ է», և ալք կողմը ալ ևս չի զգալ քորոցի ծակոցը... իսկ միւս կողմը զգալուն է: Սա կարողացաւ ամբողջ մարմինը ալպիսով անդգալացնել և անդգալացնել աջնալիս խոր, որ մէկ օր ալք հիւանդին հինգ աստամբ դուրս քաշեցին և նա ոչինչ չը զգաց:

«Ձգալարանքներն էլ կարող են ներշնչման ենթարկւել: Նրա տեսանելիքը բնական է: Սա ասում եմ.—«Իսկ ձախ աչքով շատ լաւ և շատ հե-

ռու ես տեսնում, իսկ աջով վատ և շատ մօտ: Յետոյ կարդացնել եմ տալիս և ճշմարիտ որ նրա ձախ աչքը սրատես է, իսկ աջի լոյսը պակասել: Նոյնը ականջների վերաբերութիւնով:

Նոյն միջոցով կարելի կաթւած աչաք ու թիւն, աչքումն և թիւնը թուլութիւն լարուցանել: մի ձեռք, կամ մի ոտը, կամ երկու ոտները թուլացնել:

Բոտտէլը երեք կանանց վրա զույց տուց, որ առանց հիպոստիլու կարելի է ամեն տեսակ թուլութիւններ և անդամալուծութիւններ առաջացնել, Հասարակ ներշնչումով Բոտտէլը կարողացաւ նրանց խլացնել, կուրացնել, անզգալացնել և ամեն տեսակ ցնորքներ տեսնել տալ:

Մեծ հնչուութիւնով լարուցում են ամեն տեսակ ցնորքներ և պատրանքներ: Մի խօսքով—ապա «արթուն» անւանած դրութեան մէջ մենք կարող ենք (ճշմարիտ է մեծ դժւարութիւնով) անել աչք լուր որ շարժական և զգացողական ներշնչումները, որ անում ենք սոնամբուլիսմը՝ մէջ: Նմանութիւնը աւելի լարածելի կը լինի, եթէ հաւատանք ինքուստի փորձերին, որը ներշնչումով արթուն մարդուն ամեն տեսակ դործողութիւններ է կատարել տալիս... մինչև անգամ սպանութիւն:

«Օրիորդ Պ. ին, ասում է ապա հետադարձը՝ ես առիպում եմ իւր մօր վրա ատրճանակ (ի հարկէ երեսակալական) արձակել: Պատահի չարագործութիւն աչքս պէս արթուն է, ինչպէս և հանդիսականները»:

Բայց ապա արդէն Նանսիի գիտնականների չափազանցութիւններից մէկն էլ...

Կարելի է արդեօք ենթադրել անգամ, որ մի ատոյշ և արթուն աղջիկ իւր մօր վրա ատրճանակ կրակի?

Կարծիք չկալ, որ ալպիսի ներշնչումներ միայն հիպոստի մէջ են հնարաւոր: Կրկնում ենք, որ աւելի հասկանալի և աւելի հաւանական է ենթադրել, որ ապա կարգի ներշնչումն էլ ինչպէս և առաջ նկարագրածներու, ընդունում են և կատարում կամ թեթեւ քնալածութեան, կամ աչք միջաշնչաներից մէկի մէջ, որոնք քնալածութիւնից արթնութեան են տանում և որոնց մենք կ'իսարթնութիւն անւանեցինք:

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՓՈՐՁՆԱԿԱՆ ՀԻՊՆՈՏԻՍՄԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՌՈՏՈՒՄՆ

Ինչ է կիպոստիլը.—նրա շրջանները.—ներշնչումները.—նրանց առաջին բաժանումն.—նրանց երկրորդ բաժանումն.—նրանց երրորդ բաժանումն.—անհետադարձ թեւն երկուսումն.—Ֆերդո X-ի պատմութիւնը:

Մենք վերջացրինք հիպոստիսի կարճառօտ պատմութիւնը:

Բայց աշխատանքիս երկրորդ մասին անցնելուց առաջ, աւելորդ

չի լինի համառօտել մինչև այժմ պատմածներս, որպէս զի մի ամփոփ զաղափար տանք ընթերցողին հիպնոսական երևոյթների դասաւորութեան և համեմատական կարեւորութեան վրայ:

Ի՞նչ է հիպնոտիսմը:

Հիպնոսը մի արւեստական նեարդային դրութիւն է, որը սատիկ մօտ է Հիստերիա կոչւած հիւանդութեան:

Շատերի կարծիքով, հիպնոտիսմը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ արւեստական (փորձնական) հիստերիա:

Հիպնոտիսմի երևոյթները նկատուել են շատ հին պատմական ժամանակներում, բայց զիտնականապէս սկսեցին ուսումնասիրուել վերջին տարիներս միայն (1875 թւից), պպ. Բիշէի և Շարկօի տւած ուժգին զարկից յետոյ:

Ֆրանսիական զիտնականներին է պատկանում այս կարեւոր գիտելիքի ուսումնասիրութեան պատիւը: Պարիզի և Նանսիի հետազօտողներին է պարտական զիտնական աշխարը, որ այսօր հիպնոսական երևոյթների խոսքը պարզւել է և որ հիպնոտիսմը այսօր նեարդային երևոյթներին շարքն է անցել:

I

Հիպնոսի դասական շրջանները:

Հիպնոսական նինջը ներկայացնում է մի քանի աստիճաններ, ամենախոր քնից մինչև արթնութիւն:

Դասական կամ Պարիզի (Շարկօի) վարդապետութեան համաձայն, այդ աստիճանները թւով երեք են. 1. եթարգիա (անզգայութիւն), Կատալեպսիա (քարացում) և Սոնամբուլիսմ (քնայածութիւն):

Այս երեք հիպնոսական շրջանների մէջ զետեղւում են հիպնոսի բոլոր յայտնութիւնները:

Հիպնոսածի բնորոշն այն է, որ նա կորցրել է կամքը, արգելաօգժը կամ կոնտրօլը:

Այս հանգամանքից հետեւում է այն զարմանալի անպայման դիւրահաւատութիւնը, որը ներշնչային երևոյթների պատճառն է:

Լեթարգիայի մէջ—հիպնոսածը մի դիակ է, առանց զգացողութեան և առանց շարժումների:

Կատալեպսիայի մէջ, բացի քարացման երևոյթները, նկատուում են նաև նմանողական ներշնչումներ, որոնք յայտնի են նմանողութիւն կամ կապիկութիւն անուններով:

Սոնամբուլիսմը (քնայածութիւն) ընտրողւում է նրանով, որ այս շրջանում ենթակայի զգայարանքները, յիշողութիւնը և մտաբերումն գրեթէ անհաւատալի լարման են հասնում: Բայց այս շրջանի ամենանշանաւոր երևոյթը ներշնչումն է:

Նորագոյն հետազոտութիւնները ցոյց տւեցին, որ այս երեք դասական շրջանների մէջ երկրորդական շրջաններ ևս կան, որոնց մէջ միջաշրջաններ անւանեցինք և որոնք յատկանիշ նշաններ չունեն, այլ ներկայացնում են երկու հարեան շրջանների երևոյթների խառնուրդ:

Այս միջանկեալ շրջաններից առաջինը ընկած է Լեթարգիայի և Կատալեպսիայի, իսկ երկրորդը Կատալեպսիայի և Սոնամբուլիսմի մէջ:

Այս երկրորդ միջաշրջանը յայտնի է և Փոքր Հիպնոտիսմ, կամ Հրապուրանք (Թովչութիւն) անունով:

Հրապուրածի վրա մենք գտնում ենք թէ քարացման (կատալեպսիայի) և թէ քնայածական (սոնամբուլական) երևոյթներ:

II

Ներշնչումները:

Հիպնոսի երևոյթներից ամենանշանաւորը անտարակոյս ներշնչումն է: Այս պատճառով թող ներւի մեզ մի քիչ երկար կանգ առնել այս երևոյթի վրա, որպէս զի ընթերցողը կարողանայ մի հայացքով ըմբռնել ներշնչման փաստերի ահագին կուտակումը:

Ներշնչումն հիպնոսածի այն զարմանալի ընդունակութիւնն է, որի շնորհքով նա ընդունում է և կատարում ներշնչողի թելադրութիւնները:

Ներշնչման միջոցով մենք յարուցանում ենք քանդամալուծութիւններ, ամեն տեսակ անզգայութիւններ. կուրութիւն, խլութիւն, ճաշակի, հոտոտելիքի անցետանումն:

Ներշնչման միջոցով մենք փոխում ենք հիպնոսածի աչքին առար-

կաների գոյնը, մեծութիւնը, ձեւը. — մատիտը դաշոյն դարձնում, կամ դիրքը կատու (սպտորանք — ИЛЮЗИЯ):

Ներշնչման օրէնքով ենք տեսնել տալիս նրան բացակայ առարկաներ, կամ անկտացնում նրա աչքի առաջ գտնուող իրերը (ցնորք — ГАЛЛОЦЕНАЦИЯ):

Ներշնչման ազդեցութիւնը այն աստիճան զօրեղ է, որ կարող է փոխել հիպնոսածի ամբողջ հոգեկան և մարմնական աշխարհը, նրան ապակեղէն, կամ մեղրամոմից շինած դարձնել, կամ փոխել նրա հասակը, սեռը, նրա անձնաւորութիւնը, մինչև անգամ նրան շուն շինել:...

Մի խօսքով, ներշնչողի բերնից դուրս թռած մի բառն անգամ բաւական է, որ մի նոր աշխարհ բացւի քնացածի առաջ, աշխարհ, որի մէջ նա երեակայութիւնով կը շրջի, դիտելով ամենասքանչելի բնութեան տեսարաններ՝ անտառախիտ լեռներ, նաւերով ծածկւած ծովեր, ծաղկալից դաշտեր, ամբողջ բնութիւնը լի հրաշալիքներով, սքանչելի արեւով սփռած, հրասլուրիչ և սոսկալի իւր յափշտակող վեհութեան մէջ: Եւ ինքը ներշնչւածը, իրական աշխարհից վերացած, ներշնչման թեւերի վրա շրջում է կամ սաւառնում այս երեակայական երկրի երեսին, արեւի ճառագայթներով փայփայած, ծաղիկների բուրմունքներով արեւցած, ծով, ցամաք, քաղաքներ, դաշտեր ոտի տալով, իջնելով ծովի յատակը կամ ամպերի վրա լողալով, մտնելով տների, խուռն ամբոխի մէջ, իւր կորցրած սիրելիների գիրկն ընկնելու: Եւ հոգին զնայլած, սիրտը մի անասելի երջանկութիւնով լցւած նա, ներշնչողի յաճոյքին համեմատ, կը բարձրանայ երկինք, կը շրջի դրախտի մէջ, հրեշտակներով շրջապատած, և կը մօտենայ Ստեղծողի ահռելի Մեծութեան!...

Հիմի փոխեցէք ձեր ներշնչումը — և դուք կը զահալիժէք նրան դժոխքը, ուրականներով և զարշելի հրէշներով լի դժոխքը, որը գռեհիկ ժողովրդի երեակայութիւնը լցրել է զարհուրելի զարշելութիւնով:

Հիպնոսի զոր շրջանումն է կատարւում ներշնչումն:

Քարացման շրջանից մինչև արթնութիւն ենթական ընդունակ է ներշնչումներ ընդունելու և իրազործելու: Նրա ներշնչականութիւնը աճում է ներքեւից վեր, հասնելով իւր գագաթնակէտին Կիսաքնութեան շրջանում:

III

Ներշնչումների առաջին բաժանումը:

Ներշնչումը մենք բաժանեցինք երեք կարգի.

- 1) Շարժողական ներշնչումներ:
- 2) Զգացողական ներշնչումներ:
- 3) Գործողութիւնների ներշնչումներ:

1) Շարժողական ներշնչումով մենք յարուցանում ենք շարժումներ, անդամալուծութիւններ, մի որ և է անդամի թուլութիւն:

2) Զգացողական ներշնչումով մենք ենթակայի մարմնի մի մասը, կամ նրա ամբողջ մարմինը անզգայ ենք դարձնում, նրա ճաշակելիքը, հոտոտելիքը թուլացնում, կամ ընդհակառակը. — նրա կաշին դիւրագրգիռ դարձնում և առհասարակ բոլոր զգայարանքները զարմանալի լարման հասցնում:

Բացի այդ, ներշնչման միջոցով մենք յարուցանում ենք պատրանքներ և ցնորքներ, փոխել ենք տալիս ենթակայի անձնաւորութիւնը, արնադրոշմներ (СТИГМАТЫ) առաջ բերում և այլն:

3) Գործողական ներշնչումների միջոցով մենք թելադրում ենք բարդ գործողութիւններ, լի պատրանքներով և ցնորքներով, — գործողութիւններ, որոնք պիտի կատարւեն կամ քնի մէջ, կամ արթնանալուց յետոյ, մինչև մի տարի ժամանակ:

IV

Ներշնչումների երկրորդ բաժանումը:

Նայելով թէ ինչ միջոցով ենք մենք ներշնչումներ յարուցանում, այս վերջինները պիտի երկու կարգի բաժանել.

1) Նմանողական ներշնչումներ (suggestion imitative), որոնք յայտնւում են Կատալեպսիայի (քարացման) և Թովչութեան մէջ: Այս այն է, ինչ որ մենք նկարագրեցինք նմանողութիւն կամ կապիկութիւն անունով և կայանում է նրանում, որ հիպնոսածը կրկնում է մեր շարժումները: Այն ներշնչումները կատարւում են ուրեմն տեսչութեան միջոցով:

2) Լսողական ներշնչումներ (suggestion verbale), ամենախարեօրները, որոնք նկատւում են միայն Հրապուրան-

քից վեր մինչև արթնութիւնս Գանի մենք մօտենում ենք արթնութեան, այնքան աւելի հեշտանում է ներշնչումներ անելը: Այնպէս որ շատերը ընդունակ են դառնում ներշնչել չափազանց թեթեւ հիպնոսի մէջ, այն աստիճան թեթեւ, որ շատ գիտնականներ չեն կարողացել որոշել, ինչպէս ասում է Ժիլ դը Լա Տուրետը, թէ այդպիսի դէպքերում քնած է ննթական, թէ զարթուն և մինչև անգամ նկարագրել են մի շարք ներշնչային երևոյթներ ընդունում արթնութեան մէջ անունով:

V

Ներշնչումների երրորդ բաժանումն:

Կան ներշնչումներ, որոնք մոռացւում են զարթնելուց յետոյ, կան և այնպիսիներ, որոնք մնում են քնացածի յիշողութեան մէջ:

1) Հրապուրանքի և Կիսարթնութեան մէջ (արթնութեան ըստ հիպնոսագէտների) ստացած ներշնչումները մնում են հիպնոսածի յիշողութեան մէջ: Այնպէս որ ներշնչածը արթնանալուց յետոյ պատմում է իւր տեսածը ու կատարածը:

Այդպիսիներից շատերը արթնելուց յետոյ պատմում են, թէ ներշնչումներն ստանալիս նրանք աշխատում էին դիմադրել և չը կատարել ներշնչած գործողութիւնը, բայց կորցրել էին իրանց կամքը ու ստիպւած էին թելադրման հպատակել:

Երբ նրանց ցնորքներ են ներշնչում, օրինակ, ասում են. «ձեր առաջ առիւծ է կանգնած», հիպնոսածը սկզբում ծիծաղում է ծաղրում է հիպնոսողին, որ սա իրան խելագար է կարծում: Բայց կամաց կամաց, մինչդեռ հիպնոսողը հեղինակաւոր ձայնով կրկնում է նրան ներշնչումն, ենթական (հակառակ իւր կամքին) սկսում է մի ինչ որ սուեր տեսնել, այս սուերը կամաց կամաց առիւծի ձև է ընդունում, ոգի է ստանում... և ներշնչածը չի յապաղում տեսնել իւր առաջին այս առիւծը, լսել նրա մունչիւնը, տեսնել նրա աչքերի փայլը և այլն, թէև մինչև վերջ նա համոզւած է, որ այս իւր երեակայութեան պտուղն է:

2) Իսկական Քնացածութեան մէջ արած ներշնչումները բոլորը մոռացւում են զարթնելուց յետոյ և մոաբերւում են միայն յետագայ Քնացածութեան մէջ:

Այսպէս, երբ մի անձն ընկնում է քնայածութեան մէջ, նա մտաբերում է իւր առաջիկայ քնայած դրութիւններում ստացած ներշնչումները:

Ուրեմն այսպիսի անձերը երկու կեանք կ'ունենան. մէկը արթուն, միւսը քնայած:

Երբ այս անձը քնայածութեան մէջ է, նա բոլորովին մոռանում է իւր արթնութեան մէջ անցկացրած կեանքը և չիշում է այն կեանքը, որը նա նախընթաց քնայած դրութիւնների մէջ է անցկացրել:

Իսկ երբ նա արթնութեան մէջ է, մոռանում է իւր, այսպէս ասած, քնայածական կեանքը:

Այս քնայածական կեանքը կարող է շատ երկար լինել, այնքան երկար, որ մի որոշեալ անձի կեանքի մի նշանաւոր մասն կազմել:

VI

Անձնաւորութեան երկուսումն:

Բազմաթիւ օրինակներ ցոյց են տալիս, որ կան անձինք, որոնք բնականաբար ընկնում են քնայածութեան մէջ և մնում այս դրութեամբ ամբողջ ամիսներով: Այսպիսիների կեանքը երկու մասն է բաժանւում, որոնց կարելի է անւանել արթուն և քնայական կեանք:

Բժիշկ Ազանը առաջինն էր, որ գիտնական աշխարի ուշադրութիւնը այս օտարօտի երևոյթի վրա դարձրեց, նկարագրելով տիկին Ֆելիդա X-ի կեանքը:

Այս դրութիւնը այսօր յայտնի է, Անձնաւորութեան (Ինքնութեան) երկուսումն (Le dédoublement de la personnalité) անունով:

Ֆելիդա X-ի կեանքը անձնաւորութեան երկուսման մի զարմանալի օրինակ է:

Գուցէ մի օր յաջողի մեզ մանրամասն քննելու այս օտարօտի երևոյթը, այսօր թող ներւի մեզ միայն համառոտել այստեղ աշխարհաչափ տիկին Ֆելիդայի պատմութիւնը:

«1858-ին, առում է բժ. Ազանը, ինձ հրաւիրեցին խնամելու մի ջահել աղջկա, Ֆելիդա X... անունով, որին խելագար էին կարծում: Սա այն ժամանակ տասն և հինգ տարեկան էր: Այս մի հիստերիկ կին էր, խիստ

աշխատասէր և խելացի, լուրջ բնաւորեան տէր և գրէթէ միշտ տխուր։ «Համարեա ամեն օր, առանց լալոնի պատճառի, կամ ամենափոքր չորսման պատճառով, նա ընկնում էր երկրորդ դրութեան (կամ քնալած դրութեան) մէջ և ահա ինչպէս։

«Նա նստած է ու կար է անում, Յանկարծ նա ցաւ է զգում շնչերակներում և քնում է խոր քնով, որից անկարելի է զարթեցնել նրան և որը տևում է երկու երեք րոպէ, լստոյ նա կարծես զարթնում է։ Բայց ալօմ նա նման չէ առաջւակ աղջկան։ ալօմ նա ուրախ է, ծիծաղկոտ, երգելով շարունակում է իւր գործը, հանաքներ է անում, աւելի ընդունակ է դառնել և ալ ևս չի զգում ալն ցաւերը, որոնք տանջում էին նրան իւր բնական (արթուն) դրութեան մէջ։ Այս ճոր—էրկրորդ—դրութիւնը տևում է օրական մէկից մինչև երեք ժամ, որից փտով Ֆիլիդան զարթնում է, բոլորովին մոռանալով ամենը, ինչ որ կատարել է ալս դրութեան մէջ։

«Այսպէս, երկրորդ դրութեան մէջ ալզ աղջիկը իրան նւիրել էր իւր փեսացուին և մի օր, երբ բնական դրութեան մէջ էր, ինձ զանգատեց, թէ օտարտախ բաներ է զգում փորումը։ Աղջիկը պարզապէս չլի էր, բայց ևս ոչինչ չ'ասեցի իրան։ Մի րոպէից փտով նա ընկաւ երկրորդ դրութեան մէջ և ասեց ծիծաղելով. «Նա շատ լաւ գիտեմ, որ չլի եմ»։

«Հետեանալ տարիները երկրորդ դրութեան տևողութիւնը աւելանում է և հաւասարում է բնականին։ Այսպէս, երբ Ֆիլիդան ընկնում էր երկրորդ կամ քնալած դրութեան մէջ, նա մոռանում էր ալն ամենը, ինչ որ անցել էր նրա գլխով բնական (արթուն) կեանքում, և ընդհակառակը, բնական դրութեան մէջ նա բոլորովին կորցնում էր մտքից երկրորդ դրութեան մէջ անցած բաները։

Յետոյ ալս երկրորդ դրութիւնը աւելի ևս երկարելով, արթնութիւնից աւելի է տևում, ալնպէս որ, երկար տարիներ ընթացքում, բնական կեանքը մի քանի օր էր միալն տևում, ալն ինչ երկրորդ դրութիւնը ամբողջ ամիսներ։ Նւ Ֆիլիդաի հոգեկան դրութիւնը անտանելի էր, որովհետև նրա կեանքի մէջ դատարկութիւններ էր գոյանում և նա փոխարինաբար առաջին կամ երկրորդ դրութիւնների մէջ ընկնելով, մոռանում էր իւր նախընթաց կեանքում կատարածները, մինչև անգամ մոռանում էր իւր որդկերանց, որոնք առաջիկայ դրութեան մէջ էին ծնւել։

«Ֆիլիդաի կեանքը, երեսուն երկու տարուց վեր, նմանում է մի գրքի, որի միջից մէկով, քսանով, երեսունով թերթեր են պոկած։ Ինչ օտարտախ ընթերցանութիւն։ Նթէ մի թերթ միալն պակասէր, դեռ կարելի կը լինէր մտքին հետեւել, իսկ եթէ քսան թերթ է պատռած, ալզ անկարելի է։

«Այսօր Ֆիլիդան քառասուն և իննը տարեկան է։ Տաս տարի է, ինչ երկրորդ դրութեան տևողութիւնը կարճացել է։ Բնական դրութիւնը կամաց-կամաց երկարեց, և ալօմ հաղիւ թէ ամիսը մէկ անգամ նա կ'ընկնի

իւր քննածութեան մէջ, ալն էլ մի քանի ժամով միայն: Այնպէս որ Ֆե-
լիդան համարեա բռնկեւել է:

Նայնանման դէպքեր առաջ են բերում ուրիշ հեղինակներ ևս,
բայց ցաւակցարար մենք չենք կարող աւելի երկար կանգ առնել այս
հետաքրքիր երեւոյթի վրա:

Ահա փորձնական կա՛մ յարուցած Հիպնոտիսմը իւր նշանաւոր
արտայայտութիւններով:

Ընթերցողը պիտի միշտ նկատի ունենայ արւեւոտական
հիպնոսի երեւոյթները, որպէս զի նրան հասկանալի լինեն բնա-
կան հիպնոսի յայտնութիւնները, որոնց մասին պիտի խօսենք
այս աշխատանքի երկրորդ մասում: